

*Бобровник Світлана Василівна,
завідувачка кафедри теорії та історії
права та держави Навчально-наукового
інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
докторка юридичних наук, професорка*

МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ ПІЗНАННЯ

Розвиток сучасного суспільства пов'язуються з необхідністю реформування різноманітних сфер його життєдіяльності. Здійснення реформ, що забезпечують системність суспільства та надають йому динамічного характеру, їх дієвість та якісне відображення об'єктивних інтересів обумовлюють формування солідної доктринальної основи здійснюваних перетворень. Особливого значення у цьому процесі набирають наукової ідеї, положення та концепції, обґрунтовані відображеними науковцями на різних етапах розвитку юридичної науки. Одним із таких вчених, наукову спадщину якого складають різноманітні дослідження загальнотеоретичного спрямування, був Володимир Володимирович Копейчиков. Наукові ідеї вченого є досить різноплановими і торкаються таких актуальних для сучасного державо- та правотворення проблем, як розвиток і особливості національної ідеї, становлення громадянського суспільства, розвиток місцевого самоврядування, формування школи прав людини і механізму їх реалізації. Практичної значущості має діяльність вченого в Конституційній комісії (1990–1996 рр.), обґрунтування шляхів практичної реалізації децентралізації місцевого самоврядування, підготовка науковців та плідна викладацька діяльність. І хоча на творчість В.В. Копейчикова впливали історичні реалії, в яких жив вчений, можемо констатувати еволюцію його наукових ідей та наявність поглядів прогресивного спрямування. Слід погодитися з думкою О.Г. Капичон, що академік В.В. Копейчиков зробив значний внесок у розвиток історико-правової науки, конституціоналізму, теорії права і посідає у цих наукових сферах одне з чільних місць [1, с. 195]

Значним є науковий внесок В.В. Копейчикова у формування наукової школи прав людини. Навіть у роки заідеологізованості радянської науки вчений стверджував, що права та свободи особи є проявом гуманізму, демократії, соціальної справедливості, свободи і людської гідності [2, с. 40], сприймає людину як лідера в усіх аспектах суспільної дійсності, а правовий статус особи як частину демократії [3, с. 5–8].

Слід зазначити, що дослідження проблем прав людини та їх значимості і реалізації є невід'ємним елементом механізму реалізації цих прав. Дослідження цієї проблеми і є метою цієї публікації. Закономірності становлення інституту захисту прав безпосередньо впливають на формування уявлень про цю категорію. При цьому слід наголосити на багатоаспектному характері її розуміння, що обумовлене складністю феномену прав людини, різновекторністю їх досліджень. Різне його тлумачення обумовлюється також особливостями галузевої характеристики цієї категорії.

Об'єктивно обумовленим є виокремлення трьох видів інституту захисту прав, кожний з яких має власні особливості, пов'язані з розумінням прав людини. Класичний підхід до інституту прав пов'язується із класичною теорією прав людини як таких, що належать їй від народження. Захист прав визначається як об'єктивна, абсолютна і безапеляційна процедура відновлення балансу між інтересами індивіда, інших людей та держави. Некласична теорія інституту захисту прав виходить із їх характеристики як соціальної цінності, що забезпечують реалізацію потреб індивіда у межах соціуму. Звідси захист прав пов'язується з діяльністю держави та суспільства, що забезпечує їх відновлення у випадку порушення та гарантує недопущення порушення прав. Посткласичний підхід до розуміння захисту прав засновується на уявленні про права як важливу цінність, що повинна бути реалізована в реальності. Звідси захист прав визначається як історичне мінливе явище, що залежить від рівня розвитку суспільства; як залежне від соціокультурних параметрів суспільства явище; як система елементів, провідне місце серед яких належить праву та науковим обґрунтуванням їх вдосконалення та розвитку.

В основу розуміння захисту прав людини необхідно закласти ідею про те, що це інститут поширюється на всіх людей, маючи універсальний характер, він націлений на запобігання порушення прав людини, а у випадку такого порушення – на відновлення права чи реалізацію компенсаційних механізмів щодо особи, права якої порушено. Захист прав людини можливо визначити як універсальний інститут, що характеризує різноманітні можливості запобігання їх максимально можливого відновлення або реалізації компенсаційних механізмів щодо особи, права якої було порушено [4, с. 320–321].

Необхідно зазначити, що в сучасній юридичній літературі відсутня єдність наукових підходів щодо визначення змісту, сутності та природи механізму захисту прав і навіть назви цієї категорії. В наукових роботах використовуються такі поняття, як механізм захисту прав людини [5, с. 381], моделі захисту прав [6, с. 123], форми захисту прав людини [7, с. 83], система захисту прав людини [8, с. 83]. На думку В.В. Радзівської, доцільно вживати термін механізм забезпечення прав людини, який може бути визначений у широкому значенні як механізм охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина та вузькому значенні як діяльність органів держави та інших органів, націлена на реалізацію прав і свобод людини і громадянина [9, с. 152].

У сучасній юридичній літературі обґрунтовано різноманітні підходи до визначення механізму захисту прав на доктринальному рівні. Вони можуть

бути досліджені на певних рівнях:

– діяльнісному, що характеризує механізм захисту прав як можливості здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод, діяльність системи органів держави, які забезпечують і захищають ці права і свободи [10];

– регулятивному, що акцентує увагу на механізмі захисту прав як взятій в сукупності системі правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері захисту прав особи [11, с. 59];

– системному, що визначає досліджуваний механізм як систему правових засобів, метою яких є захист прав людини. Це система способів, засобів та форм державного та недержавного захисту особою порушених прав;

– функціональному, що характеризує механізм захисту прав як систему державних, міжнародних та громадських інституцій, функціями яких є захист прав фізичних та юридичних осіб, які реалізують конституційне право на захист [11, с. 60];

– інституційному, який акцентує увагу на системі інституцій, що забезпечують захист прав. Основними серед них є органи влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, громадяни, які в сукупності забезпечують захист прав і свобод громадян. В якості основних інституцій, які забезпечують дієвість механізму захисту права визначають органи державної влади і місцевого самоврядування та їх посадові особи, спеціалізовані державні і громадські органи та організації у справах захисту прав, політичні партії, громадські діячі та особи, права яких порушено [12, с. 34];

– нормативному, що пов'язує механізм захисту прав з нормативною основою, в якості якої визначають нормативно-правові акти матеріального і процесуального характеру, які закріплюють права, порядок їх реалізації та захисту; правові акти, які визначають повноваження органів та організацій, які забезпечують захист прав; нормативні акти, що визначають межі захисту; інші соціальні норми, вміщені в статутах політичних партій, громадських організацій, правових звичаях; засоби масової інформації; засоби стимулювання захисту прав. Важливого значення для нормативного аналізу механізму захисту прав мають внутрішньодержавні та міжнародні засоби. Саме на цьому акцентує увагу О. Сташенко, визначаючи цей механізм як складний правовий комплекс, що включає як національні акти, які покладаються в основу діяльності держави, та міжнародні договори і створювані на їх основі органи, що забезпечують їх реалізацію [13, с. 115];

– комунікативного, що характеризує механізм захисту людиною прав як динамічний взаємозв'язок носія права на захист та відповідного державного органу, що здійснюється у процесуальному режимі реалізації правоохоронних відносин з метою захисту суб'єктивного права [14].

Таким чином, механізм захисту прав людини може бути визначений як заснована на нормах національного та міжнародного права, процесуально регламентована діяльність органів держави, посадових осіб, інститутів громадянського суспільства та окремих суб'єктів, метою якої є захист,

відновлення порушених прав та недопущення їх порушення у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Капічон О. Г. Історико-правова спадщина академіка В.В. Копейчикова : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2018. 234 с.
2. Копейчиков В. В. Соціалістична демократія і права людини. *Радянське право*. 1981. № 12. С. 40–44.
3. Копейчиков В. В., Сушук З. И. Реальный социализм: демократия, личность, права человека. Киев, 1985. 151 с.
4. Шурдук Р. В. Деякі методологічні особливості теоретико-правового дослідження прав людини. *Альманах права*. 2013. Вип. 4. С. 320–321.
5. Товт М. М. Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку) : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. С. 87.
6. Тимченко Г. П. Способы и процессуальные формы защиты гражданских прав : дис. ... канд. наук. Харьков, 2002. С. 123.
7. Сосніна О. Удосконалення сучасного механізму захисту прав людини. Проблеми державотворення та захисту прав людини в Україні. Львів, 1996. С. 42.
8. Темченко В. Поняття та зміст форм забезпечення прав людини і основних свобод у міжнародних та правових аспектах. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 8. С. 83.
9. Радзієвська В. В. Щодо правового визначення поняття «механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина». *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 3. С. 152.
10. Стрельбіцький М. Права людини та механізм їх захисту. URL: https://kr-rda.gov.ua/more_news/09-37-46-14-12-2018
11. Борейко А. В. Конституційно-правовий механізм захисту прав особи: поняття та сутність. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2019. Т. 24. Вип. 2 (35). С. 59.
12. Гришко О. М. Механізм забезпечення прав людини в Україні. *Правове регулювання економіки*, 2017. № 16. С. 34.
13. Стащенко О. До питання про вдосконалення механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 6. С. 115.
14. Прийменко Л. Права і свободи людини. Декларація прав людини. URL: <http://Donetsk.mns.gov.ua / K2/inshe/2010/9/12/10/9?12?10/htm>.

